

Виктор Д. САВИЋ*
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Институт за српски језик САНУ

Оригинални научни рад
Примљен: 25. 01. 2018.
Прихваћен: 23. 04. 2018.

ДАНИЧИЋЕВ ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПОСТУПАК У РЈЕЧНИКУ ИЗ КЊИЖЕВНИХ СТАРИНА СРПСКИХ**

У раду се говори о Даничићу као лексикографу, који је у лексичку систематизацију српског историјског корпуса ушао с изузетним искуством у раду на Вукову Рјечнику и као сарадник на оба издања Миклошичева Лексикона. Сагледава се место Даничићева Рјечника из књижевних старина српских међу другим сличним речницима тога времена. Испитују се Даничићеве поступци на главним нивоима лексикографске обраде „старина српских”.

Кључне речи: Ђуро Даничић, историјски речник српског језика, лексикографија.

Запитамо ли се шта је то што спаја неке од најзначајнијих лексикографских остварења у славистици XIX века – Миклошичев Лексикон из 1850. и 1862–1865 (оба издања), Вуков Српски рјечник из 1852 (друго издање), Рјечник из књижевних старина српских и Рјечник ЈАЗУ, одговор је једноставан: Ђуро Даничић (1825–1882).¹

Даничићев Рјечник из књижевних старина српских први је историјски речник неког словенског народа (Толстој 1976: 498). У његово време постојали су само црквенословенски речници; и једно и друго, велика су достигнућа за науку. Од црквенословенских су речника најпознатији и актуелни у време док је Даничић писао свој речник, Миклошичев (1850) и Востоковљев речник (1858–1861). Даничићев Рјечник више од столећа ће остати једини завршен темељан историјски речник једног словенског народа из круга *Slavia orthodoxa* (Толстој 1976: 501). Одмах по изласку првог Миклошичева речника Даничић га је приказао (1850, Стојановић 1925: XV, 129–130). Никита

* viktor.savic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције” (Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 178030).

¹ О Даничићеву уделу и делу в. Миклошич 1850: IX, Вук 1852: XI, Даничић I–III, Миклошич 1865: III, Рјечник ЈАЗУ I–II.

Иљич Толстој својевремено је претпоставио „да се Даничић у своме раду могао користити” само овим издањем Миклошичева речника јер је друго издање изашло из штампе када је Даничићев рад „био у суштини окончан” (Толстој 1976: 499). Ту се запажају и крупне разлике између Даничићева и Миклошичева, односно Востоковљева лексикографског поступка, али и њихових полазишта и укупних резултата. Најкрупнија је у намери старијих лексикографа да израде приручне речнике са сведеном еквиваленцијом између старословенских речи и грчких и латинских, односно руских корелата, без нарочитог задржавања на примерима. То подсећа на данашње приручне двојезичне и вишејезичне речнике. Даничићев поступак томе оштро опонира (Толстој 1976: 500).

Приказујући Миклошичев *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, Даничић је уочио да већи део његова корпуса чине стари српски споменици (Стојановић 1925: 129, уп. Савић 2017: 82). То ће му, без сумње, уз властита истраживања и уз праћење едиционе праксе, бити јасан сигнал да у старом српском корпусу има довољно материјала за један историјски речник. Први Миклошичев речник више изгледа као списак речи, на пример: „властитель ѣрховъ principers” (s. v., etc.), обично с лоцирањем потврда (скраћене ознаке извора и ретко пагинација): „исходъ ѣξодος exitus. ant.”, понекад и с примером проширеним одредницама (у Востокова је то чешће): „вапа ѣдор aqua. e conjectura чѣтаннѣ повлькъше вапоу отъ чѣла до носа. pat. 210. такоже вапы и лоужа или кзера. ioann. exarch. 67. / обавити проξевеѣν procurare. ioann. exarch. cod. sup. georg. mon. – сѧ διαφεύγειν vitare. pat. 247. 270. 279. обавицѧ сѧ пѧсъ и свинни бльваѧштнѧ sic videtur esse vertendum. / хапати –пѧж δάκνειν mordere. cod. bulg. gal. 5.15. cod. sup. georg. mon. pat. prol. λαμβάνειν capere. хапаѧште къ плѧнѧ. acad.” Поређењем изложених обрада с Даничићевим речником, може се закључити да је Даничић у своме раду пошао од оваква обрасца. Његов младалачки елан, ширина и дубина захвата, с особеним решењима, доследност и систематичност, високо ће надмашити прве Миклошичеве резултате. Ипак, једновремено с Даничићем, и његов ће учитељ израдити најзначајније лексикографско остварење за историју словенских језика, друго издање речника, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (1862–1865). Миклошичев речник броји око 40.000 двостубачно сложених речи на 1171 страни. Различита су бројања за Даничићев речник; по једном преко 16.000 речи (Трифунковић 1975: 626), на 1638 страна мањег формата у три књиге. Ни до данас нема завршеног црквенословенског речника који би лексиком и ширином захвата надмашио Миклошичево дело, настало у његовим зрелим годинама.² Исто тако ни до данас нема другог српског историјског речника.

² Најцеловитији речник старословенског језика и основног споменичког корпуса у појединим редакцијама јесте тзв. Прашки старословенски речник (СРС). Он, међутим, нема толико лексичко богатство као Миклошичев Лексикон, али лексикографска начела по којима је рађен, значајно су другачија и дуго неће застарети. У њему се не иде на лексичку исцрпност него на семантичку и егземпларну изнијансираност само оних текстова за које се верује да су настали у Великој Моравској и Панонији.

Даничићев метод је једноставан, чист, и врло ефикасан. Он је поставио јасне циљеве, изградио продуктиван образац који у основи има провидну структуру, и у кратком временском периоду завршио (1861) и објавио речник (свеске су излазиле 1862–1864), упркос неочекиваним препрекама у Друштву српске словесности, чији је до тога времена био секретар (1861).³

Као и код сваког речника, и овде се обраћа пажња на неколика основна питања.

I. Корпус: истраживање и избор. У време почетка рада на речнику (1858) прошло је само неколико деценија од упознавања научне јавности са српским језичким старинама, у чему су посебан допринос, поред страних слависта, дали Вук и Даничић. У време изласка Миклошичева првог речника Даничић се укључио у активно праћење резултата у истраживању језичке прошлости, пре свега издавање споменика. За разумевање Даничићева избора, важан је његов критичко-приказивачки рад у Српским новинама, шта је привлачило његову пажњу и какву је оцену добијало (в. Савић 2017: 82–83; за приказе в. Стојановић 1925). С преласком у Београд и у сусрету с рукописним збиркама Народне библиотеке и Друштва српске словесности, у чијем настајању је и сам учествовао, Даничић почиње властити археографски рад (1857). Наредних година, упоредо с припремама речника, објавиће више истраживачких прилога, које ће крунисати обимним и антологијским издањем Теодосијева Житија св. Саве, важним за његов подухват (в. Савић 2017: 79–81, 83–85; уп. Белић 1925–1926: 12).⁴ Нажалост, изван његова корпуса остаће значајна издања која је касније приредио (Доментијан 1865, архиепископ Данило, 1866). Даничић је рано направио пресек солидних и употребљивих издања на чијој подлози ће писати речник. Осим сопствених, то су издања Вука Караџића, А. Ф. Гилфердинга, П. Ј. Шафарика, Ф. Миклошича, М. Пуџића, Д. Аврамовића и неколике књиге из којих се могла извући одговарајућа лексика (Даничић I: VII–X). У самом називу речника оцртан је и његов корпус: „књижевне старине српске”. Он у себи не забрањује све што је расположиво из српске књижевнојезичке прошлости, него само оно што, по Даничићу, иако се он о томе изравно не изјашњава, суштински одсликава стари српски дух, оно што је везано за реалне историјске садржаје (средњовековни списи пословног, приповедачко-историјског и приповедачко-уметничког карактера, Толстој 1976: 499). Нема места за свештене и црквене богослужбене књиге зато што су наслеђене из старословенске старине, и настале су превођењем, у својерсном калкирању и семантичкој транспозицији, уопште у хибридној језичкој продукцији. Запажено је да Даничић са списка искључује и превод на српски, оригиналну црквену поезију, записе или делове записа који не одговарају постављеним критеријима (Трифунувић 1975: 621–625). Даничић оваквом селекцијом искључује „редакцијски” удео у корпусу, а задржава поглавито нижи слој „српкословенског” фонда и наравно, најнижи слој,

³ Опширније о времену писања и објављивања Рјечника, као и о разлозима Даничићева доношења оставке у Друштву српске словесности в. Трифунувић 1975: 634.

⁴ У припреми овога издања Даничић је још мислио да се ради о Доментијану (1860); грешку ће ускоро исправити (1865).

„народни” (постоји и високи слој). Даничић суштински понавља Вуков поступак у сабирању грађе за Српски рјечник. На пример, Вук се у исто време служио једном лексиком у својим радовима (јер није било друге у области терминологије), а у речницима доносио другу, из живог говора и усмене књижевности. Тиме је исцртаван минимални опсег националног лексичког фонда, који је даље требало надограђивати, и сам Вук га је надограђивао својим каснијим радовима. А Даничић је, уз Вука, главни актер на утврђивању норме савременог српског књижевног језика. Није ли логично да тај посао настави на историјском делу српског корпуса (уп. Толстој 1976: 497), не би ли га, руковођен истим замислима, заокружио као природну целину? Стога, колико је могуће, Даничић избегава „књишки слој”, а сабира и обликује „писани”, другим речима „књижевни”. Оваквим сабирањем корпуса Даничић утврђује шта је репрезентативно за стари српски писани језик када функционише сам по себи.⁵

II. Ексерпција. – Даничић у потпуности ексерпира целине или сегменте које је одабрао за рад, а у исписивању листића му је, изгледа, помагао Стојан Новаковић (Даничић I: 1863: XI). Даничић не прави вештачке поделе између књижевног и народног дела корпуса, како их ми данас описујемо, него прати властите изворе. Стари писани језик генетски је неуједначен благодарећи хомогеној диглосији која је стварала те унутрашње разлике још од првих времена. Зато Даничић више-мање равноправно даје „дублетне” форме проистекле из различитих језичких система, комуникацијски обједињених у истим текстовима: „соумѣждѣннкѣ, confinis: [...]. cf. соумѣѣннкѣ.” / „соумѣѣннкѣ, confinis: [...]. cf. соумѣждѣннкѣ”. Нису, међутим, овакви ликови семантички увек истоветни, што препознаје Даничић: „оутврѣжденнѣ, firmitas: [...]. cf. оутврѣженнѣ.” / „оутврѣженнѣ, constitutum: [...]. firmitas: итд.” Постоје разлике у творбеној продуктивности: „црѣковѣнѣ, ecclesiae: [...].” → „црѣковѣннкѣ, ἐκκλησιαστικὸς sacerdos: [...].” / „црѣкѣвѣнѣ, ecclesiae: [...].” → ∅. Кроз методолошки постављен филтер, овде се јавља и редакцијска црквенословенска лексика (уколико се нашла у анализираним повељама или житијима), на пример: тоуждѣстранѣствоватн, оумрѣшѣвѣватн, оумрѣшѣвѣство, оутрѣжденнѣ, ходѣтанѣствоватн, цѣлооудрнѣ, четѣредѣневѣнѣ, тоудотѣореннѣ, шѣствѣннкѣ итд. Ту је и јудео-хришћанска ономастика, као и домаћа, врло богато заступљена у речнику. Међу примерима, занимљиво је, појављују се и они који су забележени латиницом: „рота, jusjurandum: [...]. obitamo se nasom virom i rotom. М. 279. [...] chleh se rotom i dusom mogiom. М. 385. итд.”

III. Анализа сакупљене грађе.

1. Критичка анализа. Иако је Даничић радио на штампаним изворима, он се није задовољавао готовим текстовима, него их је, када би био у прилици, проверавао, о чему оставља белешке (уп. Трифуновић 1975: 625–626), на пример: „странѣнѣ, peregrinus: [...]. погрѣшѣка: странно. М. 131. мјесто чега у пријепису који је у народној библиотеци у Биограду и с којег је по свој

⁵ Карактеристичну селекцију он је спроводио и у корпусу за Рјечник ЈАЗУ (Малић 1980–1981: 124–126) и приликом писања студије о чакавском, односно хрватском језику (1857), уочи рада на српском историјском речнику (в. Савић 2017: 89).

прилици први пут штампано добро стоји *странѡѡ. cf. странѣрь.*” Даничић, такође, упозорава када с цитатом нешто није у реду. Уз то, он настоји да понуди стварно читање или изворно стање пре преписивања, на пример: „*послѣднь, ultimus: [...].* писарске мислим да су погрјешке *послѣани* и *послѣгни*, на које је навраћало писаре меко њ. погрјешка мислим да је мјесто *покладни: разлогъ посладни. П. б. 100. cf. разлогъ.*”

2. Лексичко-семантичка анализа. Даничић разврстава целокупну грађу по носећим облицима, прецизно јој утврђујући смисао на основу контекста и ширег знања, уз семантичку сегментацију. Лексику коју није успео одго-нетнути или дефинисати до краја, Даничић је поштено наводио, пазећи тако на целовитост система који је изградио: „*ставнльць, дворанин некаки: итд.*” / „*страторъ, у манастиру неки старјешина, ваља да над војском, од стратѡс: итд.*” / „*фелань, не знам што је, итд.*”

IV. Формирање одредница; склапање речника. На првом месту искрсава питање језичке и правописне нормализације одредничких речи. И овде Даничић иступа као учесник у нормирању српског језичког корпуса, поред савременог, још и историјског. Његов је, стога, задатак да те системе, раздвојене протоком времена и графијом с ортографијом, повеже у један.

1. На гласовном плану Даничић у заглављу реконструише старије језичко стање, почетно у његовој замисли, другачије од старословенског или прасловенског. Период на који се таква пројекција односи, омеђен је начелно и тачно; његов је *terminus ante quem* „пре Немање и светога Саве” (Трифунѡвић 1975: 627). Даничић, дакле, архаизира као и Вук у зрелој стваралачкој фази. На то га приморавају и практични разлози: само тако може подвести историјско шаренило облика под један, сводни облик. У такву схватању, без обзира на конкретне потврде, у заглављу се држи првобитни штокавски и српскословенски гласовни систем, с толерисаним разликама у консонантском (шт, жд < *t', d'), па и вокалском систему (нпр. о, е < њ, ѡ), на плану дистрибуције (нпр. ѡкъштъ поред ѡкъѡни; правѣднь). Даничић допушта постојање старословенских (источнојужнословенских) рефлекса зато што их и вуковски језик познаје (нпр. лексикализовано општи (у Срему), праведан, Вук 1852: 467, 563), управо преко српске књижевнојезичке историје, а овде су њихова сведочанства. Ту је резервоар одомаћених форми, насупрот „славенским”, тј. рускословенским с чијим присуством Вук и Даничић нису сагласни. На плану морфологије, где су мање уочљиве разлике у навођеним облицима, Даничић се држи потврђених облика. Добро је то видљиво код придева, на пример у избору одређеног или неодређеног вида: „*скитъскын, scythicus: итд.*” / „*царьскъ, imperatorius: итд.*” Код именица се даје млађе стање, с извршеним променама: „*тысоушта, mille, cf. тысоуѡ*” (-ā < -ī).

2. У погледу правописа Даничић не иде доследно ни за једним историјским правописом, већ изграђује сопствени (тзв. „Даничићев правопис”). Иако овај јотацијом највише подсећа на рашки, по среди је, ипак, његова поједностављена и преиначена верзија. Као и Вук 1818. Даничић стреми транскрипцији, али с традицијом условљеним ограничењима. То се огледа у сведености графичког инвентара (елиминисани су дублети и грчка слова)

и у увођењу штокавског пара африката, с новим графичким решењем: *ћ* [h], *ѣ* [h], и писање разложеног шт, уместо у домаћим изворима јединог, лигатурног ш.⁶ Остварена правописна нормализација у корелацији је с Вуковом ћирилицом, али треба претпоставити да се Даничић руководио и стањем у двама поједностављеним системима: хумско-босанској писмености старијих времена и рукописима с посрбљеним правописом (XVII–XVIII в.). Оба ова стања добро су му позната (прво преко властитих издања, до тога времена Никољског јеванђеља, друго преко Вукова издања „примерâ”, 1857: 52–73). Из старог правописа задржано је чување сувишног њ у slabим позицијама, на крају речи и на морфемским границама, али и системска употреба прејетованих вокалских лигатура, и неке друге појединости. Даничић на уобичајен начин узбуђава одреднице, осим што му додата слова долазе на крају: *ѣ*, па *ѣ*.

3. На формалном плану важна је још структура речничких одредница. Рекли смо већ да је у своме раду, технички посматрано, Даничић консултовао најразвијеније одреднице из првог Миклошичева речника, с тим што је властиту структуру јасније обележавао. Његов основни модел има заглавље и егземплификацију. Заглавље је одвојено двема тачкама које најављују потврде, а сваки сегмент у другом делу одељен је обичном тачком (равноправна сепарација). Унутар заглавља, одредничка реч је одвојена запетом од семантичке идентификације. У случају апелативне лексике, ту је интернационални преводни еквивалент на неком од класичних језика (1), у случају ономастике, објашњење (2). У другом делу наводи се макар један пример, сачињен од цитата и ознаке извора с адресом. За разумевање ономастичких јединица није неопходан контекст, па примери могу бити редуковани, без пуног навођења: (1) „въздѡухъ, аѣг: въздѡухи съжегодн раздрѡушѣтъ се. Са. 14.” / (2) „жнѣвка, име женско: слушкиња Петра Јамомета. П. 173.” Формулација може бити таква да је уклоњена подела међу деловима одреднице, с примером укљученим у заглавље: „арѣгнопоуловъ, међу земљама цркве трескавачке била је и стас арѣгнопоулова у Кривогаштанима. Г. XIII. 372.”

Даничић даје, ако сматра да је довољно, само основни облик. Косе облике важне за уочавање парадигматских односа и граматичке податке он не наводи јер се подразумевају, осим када је то неопходно: „стѣпанъ, гледај стѣфанъ.” / „стѣпанъ, -на, Stephani, cf. стѣпанъ: [...] итд.” // „съписати, -саю, conscribere: [...]” / „съписати, -пишоу, conscribere: [...]”

Мада ретко, Даничић истиче и постојање устаљених веза међу речима, али недовољно прегледно: „судѣнь, -на, iudicii, дѣнь, dies extremi iudicii: [...]”

Уколико је реч о позајмљеници, испред интернационалног еквивалента у заглављу је уведена изворна реч из језика даваоца: „сфѡуњгѣто, нвг. σφογγύτον, placenta ex ovis costae: [...]” То се, наравно, ограничава на латински, средњелатински, италијански, немачки, грчки и новогрчки. Турски изворник се не наводи, само се даје објашњење у које је укључен превод: „ага, у Турака dominus: [...]” Када је јасно порекло из неког класичног језика,

⁶ О Даничићеву раду на правопису у издањима и речнику в. Трифуновић 1975: 627–630, Трифуновић 1981: 165–171.

у идентификацији се остаје на лику из тога језика: „авѣѣ, ἄββᾶ: [...]” Даничић није до краја доследан, посебно када се ради о властитим хришћанским именима, где је довољан само изворни лик. Није јасно зашто се некада у источном делу корпуса одлучује за латински, а некада за грчки изворник, када се зна да су та имена већином грчкога порекла, на пример: „теодоръ, Theodorus: [...]” / „теокѣтѣсть, Θεόκτιστος: [...]” Посесивност онимског материјала представљена је комбиновано, употребом грчких чланова у генитиву и домаће мотивне речи: „рабѣньскѣн, тоѣ рабѣнь: [...]” / „рабѣньскѣн, τῆς рабѣнѣ: [...]”

Техничка разлика у односу на Миклошичев речник јесте у одсуству курзива и у раширеној употреби српског језика и ћирилице. Ознаке извора су, такође, у основи својој ћириличке, с почетним великим словом, уз додатно маркирање у тексту. Код Миклошича, такође, постоји ситна недоследност у редоследу излагања сигли и адреса. Као и код Миклошича, код Даничића се примери нижу, само у много већем броју, простим додавањем. Примери се сортирају хронолошким редом, од најстаријих ка најмлађим. Насупрот Миклошичу, и у првом и у другом издању, Даничић развија своје примере несметано, без ограничења у броју, желећи да систематски изложи српски историјски корпус. И ту је највеће Даничићево богатство уз беспрекорну граматичку тачност на коју се можемо ослонити. И резултати његове семантичке анализе неретко су пионирски у тумачењу домаћег лексикона. Овом развијеношћу другог дела одреднице, без обзира на физичку сегментацију, Даничићев речник подсећа на Вуков речник који је рудник података о народном животу и народним схватањима.

Велики је број развијених и нараслих одредница у којима примери говоре за себе и у којима вреде сами по себи: „свокодѣнь, liber: [...]” / „оучинити, facere: [...]” / „чловѣкъ, homo: [...]” итд.” Даничић, посматрано из овога угла, не пише речничке чланке него чланке о речима. Његово семантичко раслојавање, али и разумевање синтаксичких односа видно је на много места, на пример: „тъ, iste: [...]” у дативу јед. сред. род. с предлогом къ осим обичнога значења још је *ad hoc*, *praeterea*: [...]” тако с ријечју и у титулама кад се набрајају земље од којих је ко господар па се не кажу све, *et cetera*: [...]” у инструменталу јед. сред. род. у пријелазу с једне реченице на другу, *itaque*: [...]” у средњем роду у ном. јед. кондиционалној реченици веже дијелове: [...]” у локалу с предлогом по заборавља се да значи све што треба, те му се као предлогу додаје још један пут у генитиву, *cf. съ*: [...]” итд.” Где постоји могућност, Даничић кондензацију постиже упућивањем на литературу, махом на своју синтаксу: „съ, ргаер. *cum instr. cum* (гледај у мојој синтакси 596–609): [...]” итд.”

Народни језик Даничићевих објашњења још није профилисан у посебан лексикографски израз. И даље је то жив наративни стил, а негде и прави библијски, „даничићевски” (тек касније кратиће се израз): „маѣоупѣць, краљ је Стефан Дечански дао Дечанима преко 20 људи у два села да им буду маѣоупѣци. М. 97. ваља да су били људи који су давали манастиру хљеб. Миклошић у својем рјечнику уз ову ријеч има *маѣоупѣ*, срл. *manseps, pistor*.” Иако у објашњењима и даље преопширан, Даничић свој израз сабија, задржавајући питкост: „ре, гледај же, од којѣга је и постало претворивши ж у р: *боже ре ти дан*

здравне М. 25. додано ријечима да би постале релативне: крѣ, кынрѣ, какорѣ, које види, утврђујући негацију: ннкакорѣ, ннкынрѣ, ннконрѣ, ннкѣторѣ, ннчѣторѣ, ннчннрѣ, ннгдарѣ, ннгдѣрѣ, које види; утврђујући демонстративне ријечи: онакынрѣ, такорѣ, које види; долази и окрњено без крајњег њега ѣ: ннкакорѣ, ннкѣторѣ, ннткорѣ, ннчѣторѣ, ннгдарѣ, ннгдѣрѣ, које види; – на једном мјесту растављено од ннчнн другом ријечју: за ннчю волю рѣ. М. 323.”

У допунским објашњењима Даничић је слободан, што је данашњој лексикографији страно. Тако, он може навести и садржај своје преписке с колегама: „адрѣфато, праebenda: [...] „nach langem grübeln ist mir das griech. ὀδελφάτεν eingefallen” писа ми љубазно Ф. Миклошић 19 дек. 1859 кад му се потужих како се не могу да довијем како би та очевидно грчка ријеч гласила у грчком језику.” У том смислу мање је необично интерполирање подразумеваних речи или смисла у заграду – усред цитата, где се осети да је потребно: „слоуѣжба, officium: [...] видѣвъ правѣ словѣбѣ ихѣ (дубровчана) кралѣвѣствѣ мн. М. 198. итд.”

Пошто од Даничића почиње систематско проучавање српске средњовековне лексике, нема речника домаћег језика на које би се он ослонио. Стога сви његови поступци, нарочито тумачење лексичког блага, имају изузетну вредност. Велика је срећа за српску науку што је у скоро истом времену објављен и Миклошичев речник у којем је немали део тог корпуса такође дефинисан, независно од првога.

Даничић обилатим навођењем примера показује да је исцрпао свој корпус. Са савременим језиком који сви говорници носе у унутрашњем осећању лексикограф мора поступати рационалније, ограничавајући потврде. С мртвим језиком је другачије, сваки је пример користан и они на извештај начин замењују саме изворе. Рјечник из књижевних старина српских и више је од историјског речника српског језика. У њему се утврђује стара српска изговорна, морфолошка, синтаксичка и лексичка норма, и формира се језички корпус. Он је и ономастички, термилошки, у ограниченој мери и етимолошки речник (на срећу Даничић се овде још није упустио у етимолошке реконструкције).

Даничић је свестан да, радећи на овој књизи, ради на једном ширем националном пројекту. Њиме је учињен пробој у великом броју медијевистичких дисциплина, захваљујући ауторовим научним и стручним квалитетима који су дошли до изражаја, од којих су само неки лексикографски: сабирање и разврставање историјског блага, филолошка прецизност (у граматичкој и семантичкој обради, потом и лексикографска вештина и висока доследност), историографско-географска информативност – корпус се лоцира у простору и времену и везује се за живе учеснике историјских збивања (уп. Новаковић 1878: 182–183). Задивљујућа је густина ексцерпције која је, упркос релативно малом броју извора, довела до обимног и садржајног речника, блиског форми речника-индекса.⁷ У раду на Рјечнику Даничић није само лексикограф и није обичан лексикограф.

⁷ У исцрпности ексцерпције Н. И. Толстој види предност Даничићева приступа у односу на Востоковљев и Миклошичев; Даничић обрађује око 30 основних извора, Востоков више од једне стотине, а Миклошич у другом издању више од 400 (1976: 499).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1925–1926:** А. Белић, Ђура Даничић, Јужнословенски филолог, V, Београд, 1–26.
- Востоковъ I–II:** А. Х. Востоковъ, *Словарь церковно-славянскаго языка*, I–II, Санктпетербургъ 1858–1861.
- Вук 1852:** В. С. Карацић, Српски рјечник, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, Беч.
- Вук 1857:** В. С. Карацић, Примјери српско-славенскога језика, Беч.
- Даничић I–III:** Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, I–III, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1975 [1863–1864].
- Даничић 1864:** Ђ. Даничић, Никољско јеванђеље, Биоград.
- Доментијан 1865:** Ђ. Даничић, Живот Светога Симеуна и Светога Саве, написао Доментијан, Биоград.
- Ивић 1981:** П. Ивић, Даничићево место међу историчарима српскохрватског језика, Зборник о Ђури Даничићу, Београд – Загреб: САНУ – ЈАЗУ, 347–358.
- Малић 1980–1981:** D. Malić, Akademijin rječnik i njegove dopune, *Rasprave zavoda za jezik*, 6–7, Zagreb, 121–139.
- Миклошич 1850:** F. Miklosich, *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, München 1970 [Vindobonae 1850].
- Миклошич 1865:** F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Emendatum auctum, Aalen: Scientia Verlag 1963 [Vindobonae, 1862–1865].
- Новаковић 1878:** Glasovi o „Ogledu rječnika”. IV. Pismo S. Novakovića predsjedniku, *Rad JAZU*, XLIV, Zagreb, 165–213.
- Рјечник ЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, u Zagrebu: JAZU, 1880–1976.
- Савић 2017:** В. Савић, Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861), Књижевност и језик у Друштву српске словесности, Београд: САНУ, 77–93.
- СЈС:** *Slovník jazyka staroslověnského*, 1–52, Praha: Slovanský ústav Československé akademie věd (České akademie věd), 1958–1997.
- Стојановић 1925:** Ситнији списи Ђ. Даничића, I. Критика, полемика и историја књижевности, приредио Љ. Стојановић, Сремски Карловци: СКА.
- Теодосије 1860:** Ђ. Даничић, Живот Светога Саве, написао Доментијан [= Теодосије], Биоград.
- Толстој 1976:** Н. И. Толстој, Ђура Даничић као историјски лексикограф и руска лексикографија XIX века, Научни састанак слависта у Вукове дане, 5, 495–503.
- Трифунковић 1975:** Ђ. Трифуновић, О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских, Даничић III: 619–646.
- Трифунковић 1981:** Ђ. Трифуновић, Даничићева издања старих ћирилских текстова, *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд – Загреб: САНУ – ЈАЗУ, 165–174.

Viktor D. Savić

ĐURO DANIČIĆ'S LEXICOGRAPHIC METHOD IN THE *RJEČNIK IZ
KNJIŽEVNIH STARINA SRPSKIH*

Summary

The paper deals with Đuro Daničić as a lexicographer, a very talented Serbian philologist, the leading Serbian 19th-century linguist and a scholar who efficiently carried out the ideas of Vuk Karadžić in linguistic practice. Although young, he undertook the lexical systematization of the Serbian language with huge experience gained in compiling Vuk Karadžić's *Srpski rječnik* (1852) and both editions of the *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* by Franz Miklosich (1850, 1862–1865). The paper seeks to place Daničić's *Rječnik iz književnih starina srpskih* in the context of other comparable works of the time. It reconstructs the model that served as the basis for Daničić's work and was built upon through his further development. The major issues relating to the lexicographic method of Đuro Daničić are highlighted: the formation of the corpus, detailed extraction of terms, the analysis of lexicographic materials and shaping lexicographic entries. While working on the *Rječnik* Daničić did not act merely as a lexicographer and he was by no means an ordinary lexicographer. He extended his historical mission through the study and cultivation of the Serbian language, regardless of the period. His idea was to create a systematic and convincing historical perspective for the modern literary language.

Key words: Đuro Daničić, historical dictionary of the Serbian language, lexicography.